

Varga
Gyöngyi

Nemek, szerepek, kihívások

Férfi és nő az ószövetségi hagyományban

Férfiaktól férfiaknak?

Az ószövetségi kánonként előttünk álló komplex és sokszínű irodalom az emberi élet- és hitkérdések gazdag tárháza. Ugyanakkor az embert, közösséget megszólító, a történelemben és a mindennapokban megnyilatkozó Isten üzeneteit is tolmácsolja emberségről, kapcsolatban létről, szabadságról és felelősségről, értékrendről és az élet távlatáról.

Az ószövetségi hagyományok hátterében az ókori Közel-Kelet patriarchális társadalmi viszonyai húzódnak meg. A szövegekben könnyen tetten érhető a férfiperspektíva: ott tükröződik mind a világképekben, az élet történéseire adott reflexiókban, mind pedig a lelkiségben, istenképekben és a teológiai kijelentésekben.

„A bibliai irodalom androcentrikus közösségek által és elsősorban ezek számára íródott. A nők a bibliai irodalomban első renden férfiak konstrukciói, androcentrikus narratíva teremtményei. A női nemmel kapcsolatos férfiközpontú elképzeléseket mutatják meg, és ilyen érdekeket szolgálnak” – írja J. Cheryl EXUM (1993, 11. o.), a feminista teológia és írásmagyarázat egyik „nagyasszonya”. Ezzel a merész megállapítással a teológusnő fontos kérdésekre világít rá.

Posztmodern világunkban, amelyben eljutottunk odáig, hogy az emancipáció, a nők és kisebbségek egyenjogúsági törekvéseit legitimnek tekintjük, hogyan értékelhetjük az Ószövetség kijelentéseit a nemi és társadalmi szerepekről? Miként fogadható el és értelmezhető férfi és női olvasók számára egyaránt szent szöveggént, autoritásként a Szentírás, ha elsősorban férfiaktól és férfiaknak szól, és gyakran inkább csak férfiakat érintő témákról? E szövegek értelmezését, exegetikai magyarázatát napjainkig lényegében férfiaktól hallottuk. Miben jelenthet mást, újat a női teológiai megközelítés? Végeredményben mit olvashatunk ki az Ószövetségből a férfi és a nő eredendő egymásra utaltságáról, a kölcsönös tiszteletéről és megbecsüléséről?

Tisztesség és szégyen

A Földközi-tengert övező ókori mediterrán társadalmakban az emberek közötti interakciókat, szociális kapcsolatokat és társadalmi játszmákat két, egymásnak feszülő értékellentét jellemzi: a *tisztesség* és a *szégyen*. E két pólus köre szerveződött a falu, a város, a nagycsalád közösségében az együttélés dinamikája, a feladatkörök, viselkedési normák kialakítása és betartásának igénye, valamint a szűkebb és szélesebb körű kapcsolatok ápolása.¹

Mivel úgy tartották, hogy mind a materiális, mind a szellemi-lelki javak csak korlátozottan állnak rendelkezésre, ezért a megbecsültségért folytatott társadalmi-szociális játszmákban mindig a mérlegelv érvényesült. Ha valaki nagyobb tisztességre tett szert, és elismerést szerzett magának a nyilvánosság vagy a család közössége előtt,

¹ Erről a témáról lásd WOLFF 2003; THEISSEN 2008; MALINA–PILCH 2016; MALINA 2001.

az a másik oldalon valaki (például a riválisa) számára a szégyenben maradást jelentette. Ez a dinamika alapvetően meghatározta a férfi-női szerepekről való gondolkodást, a szerepelvárásokat.

A családfőt, férjet a férfitársadalomban betöltött szerepe a nyilvánosság szférájához kötötte. Elsősorban férfitársaival – ez a felebarát szó eredeti jelentése – volt szolidáris. Itt, a nyilvánosság terében szerezhettek magának érdemeket férfitársai előtt, olykor azokkal rivalizálva, ha családfői és vezetői tekintélyét érvényesíteni tudta. A férfikkal szembeni társadalmi elvárások lényegében a férfiaság elvárásai voltak. Az szóba sem kerülhetett, hogy egy férfi a privát szférába, a ház falai mögé visszavonuljon, és kitérjen az őt érő kihívások, megmérettetések elől.

A férfinak úgy kellett megmutatnia és gyarapítania tisztességét, becsületét a társaival való játszmákban, vitákban, politikai-gazdasági versenyhelyzetekben, hogy ne kockáztassa családja jólétét, egységét és biztonságát. Ám ha családja nem állt mellé ezekben az „érdemszerző” játszmákban, tevékenységekben, megesezt, hogy hamar elveszítette becsületét a többiek előtt.

A férj felesége tisztessége révén is szerezhettek elismerést; a „derék asszony” urának koronája volt (Péld 12,4), a szerepével tisztában lévő, engedelmes asszony növelte férje érdemeit a nyilvánosság előtt.² Éppen ezért nagyon fontos kérdés volt a családi életre vonatkozó társadalmi értékrend megőrzése, fenntartása.

De mi a helyzet a nő, a feleség tisztességével? A társadalmi konvenciók alapján az asszony helyét a házon belül jelölték ki; itt szerezhettek magának megbecsülést. Ha olykor elhagyta az otthonát, ezt csak az apja, illetve később a férje kontrollja alatt tehetette meg. Fontos volt, hogy a nő soha ne maradjon „örizetlenül”, mivel így más, rivális férfiak számára a „vágy tárgyává” válhatott.³

Amíg hajadon volt, az apja rendelkezett fölötte; házasságkötése után pedig a férjének – a gyakorlatban közvetlenül a férje anyjának – rendelődt alá. A fiatalasszony „karrierje” a házon belüli „hierarchiában”, az értékek és a megbecsültség piramisstruktúrájában legalul kezdődött. Az anyósa irányítása alatt azonban hamar megismerte a család belső dinamikáját és saját mozgásterét, érvényesülésének lehetőségeit. A fiatal feleség viszonylag egyszerűen vívhatta ki környezete elismerését, így megerősíthette pozícióját a nagycsaládon belül. Csupán egy dolga volt: fiúgyermek(ke)t kellett szülnie. A lányokat másodrendűnek tartották, főként

Albrecht Dürer: Ádám és Éva (rézmetszet, 25,1×20 cm) 1504. Metropolitan Museum

² A Kr. e. 2. században keletkezett, deuterokanonikus Jézus, Sírak fia könyvének szerzője így fogalmaz: „A hallgatag asszony Isten ajándéka, a jól nevelt asszonyt nem lehet megfizetni. A szemérmes asszony igen nagy kegyelem, és az erkölcsösnek nincs ellenértéke.” (JSír 26,14–15)

³ Jézus, Sírak fia könyve ilyen jótanácsokkal látja el a tapasztalatlan férfiakat: „Ne nézelődj a városkapuk körül, elhagyott helyeken ne sokat lődörögj. Takaros asszonytól fordítsd el az arcod, és ne nézegess szépséget, amely nem illet meg. Sokakat tönkretett már az asszonyi szépség, mert mint a láng, felgyújtja a vágyat. Ne üldögélj együtt férjes asszonnyal, ne ülj megszádlon vele egy asztalhoz, mert hátha lángot vet a szíved, s belepustulsz a szenvedélyedbe.” (JSír 9,7–9; Szent István Társulat ford.)

azért, mert nevelésük és kiházasításuk jóval több gondot jelentett a családfőnek.⁴ A társadalmi konvenciók között az egyik legszigorúbb elvárás volt a hajadon leányok szüzességének megőrzése a házasságkötésük idejéig.

A feleség meddősége viszont óriási szegynnek számított. A férj nemzőképtelenségét természetesen nem ítélték meg olyan szigorúan, többnyire el sem ismerték. Az ősszülők hagyományaiiban olvashatunk arról, milyen kardinális kérdés volt az ósatyáknak adott ígéret beteljesedése, amelynek – igaz, csak időlegesen – gátjává vált Sára és Ráhel gyermektelensége (1Móz 16.18.29). Ezek a történetek jól érzékeltetik, mekkora szenvedést, szegységet jelentett ez a nők számára.

A feleség idővel, legkésőbb anyósa halála után átvehette az irányítást a házban, a privát szférában. Tisztes családként már bizonyos autonómiával rendelkezett, és férje mellett a családot, a megélhetést érintő döntésekből is kivette részét. A Példabeszédek könyvének „derék asszonya” (Péld 31,10–31) például önállóan intézkedik: „*Fölkel még éjjel, ételt ad háza népének, és rendelkezést szolgálóinak. Ha az a szándéka, mezőt vásárol, keze munkájával szőlőt telepít.*” (Péld 31,5–6) Ez a textus a bibliai Izrael férfijainak szemében az ideális nőt és „munkaköri leírását” mutatja be. A szöveg szerint a derék asszony „0–24 óráig” szolgálatban van, derűsen teljesíti az élet adta feladatait, míg a férje a városkapuban ül! (Péld 31,23)

Abban az esetben, ha a nő viselkedésében kivetnivalót talált a férje vagy a családja, megbízhatatlanná vált, illetve súlyos esetben házasságtörést követett el, tisztességét, méltóságát egyszer s mindenkorra elveszítette, nem kapott második esélyt.⁵ A férfinak azonban még akkor is volt lehetősége helyreállítani megtépázott becsületét, ha hasonló vétkeket követett el, és családja jó hírért vitte a vásárra. A nyilvánosság előtt lehetőséget kapott, hogy tisztázza magát, és a férfitársakkal való játszmákban újra érdemeket szerezhetett.⁶

A ószövetségi hagyományból tehát kiderül, hogy e kettős mércét magától értetődően érvényesítették a férfi és nő társadalmi értékének, szerepének meghatározásánál és az érdemekért, elismertséget folytatott küzdelmekben.

„Ádám teremtett először, Éva csak azután”

A Timóteushoz írt első levél ezzel a második teremtésbeszélésből levezetett gondolattal (1Móz 2,21–22) indokolja a férfi elsőbbségét, és ennek alapján utasítja a feleséget alázas viselkedésre.⁷ A nő és férfi egymáshoz való viszonyát mind az Ó-, mind pedig az Újszövetség általában az alá- és fölrendeltség struktúrájában mutatja be. Az Ószövetségben két ígely juttatja explicit módon kifejezésre, hogy a férj ura feleségének, és fölötte áll.

⁴ E témával kapcsolatban is idézhetjük Jézus, Sírak fia könyvének egy fejtegetését: „A lány az apjának – anélkül, hogy tudná – goncterhes s álmatlan éjszakákat szerez. Amíg fiatal, nehogy későn menjen férjhez, ha pedig férjhez ment, nehogy meggyűlöljék; amíg érintetlen, hogy félre ne vesszék, s teherbe ne essék az apai házban; a férje mellett, nehogy görbe úton járjon, s asszony korában, nehogy meddő legyen.” (JSír 42,9–10)

⁵ Jézus, Sírak fia könyvének írója kíméletlenül fogalmaz: „Nincs nagyobb baj, mint ha baj van az asszonnyal, szakadjon hát rá a bűnösök végzete.” (JSír 25,19)

⁶ Erre nagyon jó példakkal szolgál a Dávid-narratíva (1Sám 16–2Sám 21).

⁷ „Az asszony csendben tanuljon, teljes alázasossággal. A tanítást azonban az asszonynak nem engedem meg, sem azt, hogy a férfin uralkodjék, hanem legyen csendben. Mert Ádám teremtett először, Éva csak azután, és nem Ádámot vezette tévútra a kísértő, hanem az asszonyt, és ő esett bűnbe. Mégis megtartatik a gyermekszüléskor, ha megmarad józanul a hitben, a szeretetben és a szent életben.” (1Tim 1,11–15) A való életben – a biológia természetes útján – mind a férfiak, mind a nők a nők által születnek a világra. A második teremtésbeszélés azonban (2Móz 2) megfordítja ezt a sorrendet: a nő a férfi által jön létre, annak oldalbordájából teremődik meg. Ez a megfordított kronológia mint antropológiai látásmód mind a mai napig alapvetően meghatározza a nők helyét a vallási közösségekben, az egyházban is.

1Móz 3,16 a bűneset után Isten ítéleteként közli az asszonnyal: „*Igen megnövelem terhességed fájdalmát, fájdalommal szülsz gyermeket. Vágyakozni fogsz férjed után, ő pedig uralkodni fog rajtad.*” Eszter könyvében Ahasvérós perzsa király Vasti királynő engedetlenségére reagáló rendeletében pedig ez a mondat szerepel: „*Mindenütt a férfi legyen az úr a házban!*” (Eszter 1,22)⁸

Ugyanakkor van néhány olyan szöveg is az Ószövetségben, amely inkább a két nem egymás mellé rendeltségét, egyenrangúságát juttatja kifejezésre. Az első teremtéselbeszélés (1Móz 1,1–2,4a) teológiai antropológiája az embert: a férfit és nőt együtt nevezi Isten képmásának (1Móz 1,27). Az Énekek éneke, a szerelem dalainak ez a különleges füzere férfi és nő egymás iránti szerelmét ünnepli, és a kölcsönösségben megélt kapcsolatokat mutatja be: „*Szerelmesem enyém, és én az övé vagyok, övé, ki a liliumok közt legeltem.*” (Énekek 2,16) Azonban az „emancipációs” koncepciók ellenére is tény, hogy az alá- és fölrendeltség viszonya a domináns az Ószövetségben.

Az ókori Kelet és Közel-Kelet világában a férfi vezető szerepe mindenhol vitán felül állt. A „pater familias”: a családfő rendelkezett mindenkivel és mindenkiről a család közösségében. Felelősség terhelte a család anyagi és szociális jólétéért, biztonságáért, a közösség összetartozásáért. Folyamatos küzdelmet folytatott a rivális családfőkkel családjá tekintélyének megszilárdításáért.

A patriarchális társadalomban a feleségre úgy tekintettek, mint a férje tulajdonára. A Tóra jogi rendelkezései értelmében is a feleség a férfi birtokának számított (2Móz 21,3.22; 5Móz 24,4). Az asszony nagyon korlátozott autonómiával rendelkezett, a családot érintő fontos döntéseket önállóan nem hozhatott meg.

Jól mutatja az asszony pozícióját (tárgyasítását) a Tízparancsolat „ne kívánd” kezdetű intéseinek sora: a feleség az ingatlan (ház) és az ingóságok (ökor, szamar, jószágok) közé ékelődik be, mint a férje birtoka (2Móz 20,17).⁹ Feltűnő az is, hogy a szombat megtartásával kapcsolatos rendelkezésben nem jelenik meg külön a feleség az egész családot és háztartást tételesen felsoroló szövegben (2Móz 20,10; 5Móz 5,14). Úgy tűnik, nem jelentett külön „tételt”, mivel teljesen azonosították őt a férjével – így hát nyugodtan el is tűnhetett a bibliai szövegből...¹⁰

Közösségek rendszere az Ószövetségben

Az Ószövetség nem ismeri az individualizmust, sem az egyedülálló/szingli létformát. Ugyanakkor a családi közösség a szentírási hagyományokban nehezen definiálható, annál is inkább, mivel nincs egy, a családra használt, körülhatárolt kifejezés a héber nyelvben.¹¹ A legkisebb szociológiai egységet héberül a *bajit* ’ház’ fogalommal jelölik, amely az egy fedél alatt együtt élő közösséget jelöli (lásd Zsolt 128). Ide tartoznak a szülők, a házasulatlan gyermekek és a háztartáshoz tartozó személyek (szolgák, jövevények, egyéb kliensek). A „háznép” általában hét-tíz főt foglalt magában. A királyság korában ez a szűk család önálló gazdasági egységnek számított.

⁸ Ez a kijelentés a kontroll és irányítás legmagasabb szintjére utal az elmélet oldaláról nézve; ám egyértelmű, hogy a „ház” gyakorlatilag a férfi anyjának „felségterülete”.

⁹ A Tízparancsolat „megisméltésében”: 5Móz 5,21-ben a feleség áll az első helyen, csak utána következik a felsorolásban a ház és a többi birtoktárgy.

¹⁰ A kérdések sorát folytathatnánk például azzal is, hogy vajon hová tűntek a nők az utolsó vacsoráról. Miért nincsenek ott Jézus közelében, vagy miért nem említik őket ezen az ünnepen, a széderestén, amikor hagyományosan böven van feladatuk a liturgiában és az asztalok körül?

¹¹ Lásd ehhez a témához: WOLFF 2003; továbbá: <https://www.bibelwissenschaft.de/wiblex/das-bibellexikon/lexikon/sachwort/anzeigen/details/familie-at/ch/9cc7de10f0ef6776a2e99f9681f7118c/>. (Megtekintés: 2018. november 9.)

Joos van Cleve: A szent család (olaj, vászon, 42,5×31,8 cm) 1512–1513. Metropolitan Museum

Ennél egy szinttel feljebb áll a nagyobb közösségi egység: a *bét áv* (atyai ház), a kiterjedt család vagy „nagycsalád”. Egy közeli ős (*av*: héb. ’atya’) lezármazottait foglalta magában, vagyis nagyjából két-három „házat”, szűk családot, egymáshoz kötődő háztartást. A rokoni kapcsolat teremtette meg az összetartozás, szolidaritás alapját, és jelentett védelmet a külső veszélyekkel szemben. Általában három-négy generáció élt így viszonylag közel egymáshoz, gazdasági, jogi és kultuszi egységet alkotva.¹²

Több nagycsalád együtt alkotta a nemzetséget/klánt (*mispaba*), ezek pedig a törzset (*sévet*). A héberben e két fogalom nem különíthető el egymástól élesen (lásd 1Sám 9,21; Józs 7,16–18). A klánok, törzsek tagjai származásukat a közös ősatyára vezették vissza. A klán tagjai egy viszonylag behatárolható földrajzi területen éltek, segítették egymást a krízishelyzetekben, és együtt léptek föl politikai, katonai fenyegetések idején (lásd Bír 5).

A klánok fölött álló törzs, törzsi szövetség, illetve maga a nép (*am*) már olyan kiterjedt társadalmi csoport, amely nem tekinthető funkcióval bíró szociális egységnek. A nép fogalma mögött a „család” metaforikussá bővített, teoretikus fogalmát ismerhetjük föl. Végső soron Izrael egésze egy nagy család: JHVH családja. A törzsek tagjai eredetüket szintén egy közös ősrre vezetik vissza; legtöbbször a törzs neve meg is egyezik az ős nevével. (Például Jákób tizenkét fia – Izrael törzsei.) A törzs tagjai közé a vérségi köteléken kívüliek is integrálódhattak.

A bibliai Izrael értelmezésében a család mindig JHVH színe előtt él, Isten ígéreteinek hordozójaként. A premonarchikus korban a család volt az egyik

fő színtere a kultuszgyakorlatnak is; a családfő elöl járt a törzs Istenének, az „atyák Istenének” tiszteletében (vö. MEYERS 1997). A későbbi korokban a vallási, kulturális hagyományok ápolása és továbbadása a családi közösségek egyik legfontosabb küldetésének számított. Az Ószövetség JHVH gondviselő szeretetének jeleként értelmezi a családi közösség növekedését mind létszámában, mind pedig az anyagi javak terén.

Családi élet

Az Ószövetség világában a férfiak és nők szerepei alapvetően a nagycsalád körén belül differenciálódtak. A férfi alapszerepekre (férj, apa, nagypapa, családfő, vezető, testvér, rokon, felebarát) épülnek a férfi szerepkörei: utódnemzés, nevelés, tanítás, családfenntartás, gondviselés, jogi és érdekképviselet, biztonság szavatolása stb.

Ugyanígy a női nemi-biológiai szerepekhez (feleség, anya, nagyanya, testvér, rokon) is különféle magatartás-minták, szerepkörök kapcsolódnak: gyermekszülés, nevelés és tanítás, kiegyensúlyozott érzelmi háttér biztosítása, a családi közösség koherenciájának erősítése. Mindezek mellett a családfenntartás, a gazdasági biztonság fenn-

¹² A Tízparancsolathoz kapcsolódó intelmben szerepel az, hogy JHVH megbünteti az atyák bűnéért az fiaikat három, sőt négy nemzedéken át (2Móz 20,9). Ezt a gondolatot nem csupán a nemzedékek időbeli kontinuitására érthetjük, hanem úgy is értelmezhetjük, hogy a nagycsaládban elkövetett véték kihat az egy közösségben, egy időben élő három-négy generáció tagjainak mindennapjaira.

tartásának feladatában is oroszlánrészt vállaltak a nők. A férfiek feleségüket leginkább a stabil háttér, az otthon békéjének biztosításáért értékelték.¹³

A bibliai Izraelben a feladatkörök alapvetően három területet érintettek: a mezőgazdaság (földművelés, állattenyésztés), az ipar (kézművesség) és a hadviselés, katonaság területeit. Az utolsó kategóriát kivéve ezek a nők számára is mind nyitott munkaterületek voltak.¹⁴

A férfi, amikor nősülni akart, feleségéért rendszerint mátkapénzt, jegyajándékot (*mohar*) fizetett a nő apjának.¹⁵ Ez tulajdonképpen anyagi kompenzáció volt az asszony eredeti családjának a kieső munkaerőért. Ebből a gazdasági szerződésből eredt a tulajdoni jogviszony: a jegyajándék kifizetésével a férfiak megpecsételték az „eljegyzést”, így életbe léptek a vőlegény jogai.

Általában az asszony lépett be a férfi családjának lakóközösségébe, de más út is elképzelhető volt (lásd 1Móz 2,24; 24,5–8.58k; 31,26–43). A házasságot hagyományos értelemben az asszony hazavezetésének, illetve elvételének tekintették.¹⁶ A nő szemszögéből nézve ez a férfi részévé válásként értelmezhető (lásd 1Móz 2,23). A héber nyelv is jelzi ezt: az *is* 'férfi' kifejezésből képezik az *isah* 'asszony' szót.

Az ószövetségi „házasságjog” kitér arra is, hogy a házasságkötést követő első esztendőben a fiatal férj mentesül a katonai szolgálatok alól (5Móz 24,5), mivel a házasságával és az otthonával kapcsolatos feladataira kell koncentrálnia (vö. Péld 5,18; Ézs 54,6; Jóel 1,8).

A házastársak kapcsolatát az Ószövetség olykor szövetségként írja le (lásd Mal 2,14). A próféták erre alapozva beszélnek Isten és népének kapcsolatáról mint házassági szövetségről (lásd Hós 2; Jer 2–3; Ez 16; 23; vö. RÓZSA 2011).

A szűk családon belül az igazán „stabil” fél az apa volt. Az ok abban keresendő, hogy a gyermekek születésekor, gyermekágyi lázban sok nő vesztette életét. A csecsemő- és gyermekhalandóság is igen magas volt. Így lényegében „mozaikcsaládokról” beszélhetünk,¹⁷ ahol a féltestvéreket nem feltétlenül a vér szerinti édesanyjuk nevelte. A többnejűség is részben ezért volt gyakorlat, ugyanakkor egy férfi gazdasági erejét, tekintélyét is megmutatta, hogy hány feleséget tud eltartani.¹⁸

A bibliai Izraelben tehát nincs szigorúan vett monogámia. Ám másodrangú feleségekről már az őszülők történeteiben olvasunk. Ezekben a poligámikus házasságokban gyakori volt a feleségek rivalizálása (1Móz 30), egymás iránti féltékenysége (1Sám 1). Minden bizonnyal hiányozhatott az asszonyoknak az a biztonságérzet, amelyet az egynejűség helyzete nyújthatott.

¹³ A már többször idézett Jézus, Sírak fia könyvében ezt olvashatjuk: „Aki jó asszonyt talál, boldogságot talál, neki megfelelő segítséget, támaszt. Hogyha nincsen sövény, kifosztják a birtokot, ha nincs asszony, sóhajtozik a férj, és elbitangol.” (JSír 36,24–25)

¹⁴ Az Ószövetség sok történetében találkozunk különféle munkát végző nőkkel. A vízfordás minden bizonnyal az egyik alapvető tevékenységnek számított (2Móz 2,16; 1Sám 9,11). Ráhel, Rebeka, Cippóra pásztorkodással foglalkoztak (1Móz 26,28; 2Móz 2), Ruthot aratás közben látjuk. Az őrlés, kenyérsütés (1Móz 18; 2Móz 11,5) „klasszikusan” női feladatok voltak. Az sem volt egészen ritka, hogy nőkre politikai-vallási, például prófétai vezetői feladatok is hárultak, mint például Debórára (Bír 4–5), Mirjámra (2Móz 15) vagy Huldára (2Kir 22). Azt is megfigyelhetjük, hogy a nők ott vannak a harcoló férfiak mögött, illetve mellett (1Sám 18,6–7; 2Sám 17,17.19–21; Józ 2,16; Bír 9,54; Bír 11,32–34). Jáel maga is a tettek mezejére lép, amikor megöli Siserát (Bír 4,8–9).

¹⁵ Lásd 1Móz 34,12; 31,7; 2Móz 22,16; 3Móz 27,4k; 5Móz 22,29.

¹⁶ Érdekes módon a héber nyelvben nem találunk a házasságot jelölő konkrét, önálló kifejezést.

¹⁷ Érdekes módon napjainkra pont fordított helyzet állt elő: a stabil pontot a családban általában az anya jelenti, mellette a férfiak „cserélődnek”.

¹⁸ A királyok háremei az uralkodói hatalmat, az ország politikai-gazdasági súlyát demonstrálták. Salamon háreme reprezentációs célokat is szolgált. Róla azt jegyzi föl a Királyok első könyve, hogy hétszáz felesége és háromszáz ágyasa volt. A kerek szám szimbolikus módon jelzi ezt az uralkodói potenciált. Az egyszerű emberek köréből viszont alig értesülünk többnejűségről a királyság idejéből (lásd 1Sám 1,2).

A szülők tisztelete (2Móz 20,12) alapvető elvárás volt a gyermekek számára. Ehhez a rendelkezéshez egy kiegészítő ígéret is tartozik: „...*hogy hosszú ideig élhess a földön*”. A gyermekek a családi körben feltétlen engedelmisséggel tartoztak a családfőnek (lásd 3Móz 20,9). A leányokat és fiúkat általában tizenkét éves korukig (a házasságra való felkészülésükig) nem tekintették másnak, mint tulajdonnak, akik fölött az apa rendelkezett. Nem volt önálló döntési, felelősségi jogkörük. A szoros kötelék és a szigorú szabályozás (lásd Péld 23,23k) ugyanakkor védelmet is jelentett a gyermekek számára az elkallódással, kizsákmányolással, erőszakkal szemben.

A gyermekek nevelése családi körben történt (lásd Zsolt 127). A kisgyermekkorban az anya szerepe elengedhetetlen volt, később az apa is bekapcsolódott a tanítás, nevelés feladatába (lásd Péld 1,8; 4,3). A családfő elsősorban a fiúk tanítását, vallási nevelését vállalta föl. A leányokat az anya, illetve más női családtagok tanították.

Az óizraeli társadalomban nagy hangsúly helyeződött a tanulásra, képzésre. Sokkal demokratikusabb módon közelítettek ehhez e kérdéshez, mint például Egyiptomban, ahol a tanulás lehetősége csak a szűk elit számára volt biztosított. A vallási közösségek Izraelben minden korban fontosnak tartották a hagyományok továbbadását, tanítását: a fiúk hat-hét évesen kapcsolódtak be az istentiszteleti életbe, ekkorra tanultak meg többen olvasni is (lásd Péld 4,3; 7,1kk).

„Veszedelmes viszonyok”

A családi kapcsolatok törékenységét sok ószövetségi történet tükrözi. A házasságtörés tilalma (2Móz 20,14) a család egységének védelmét helyezi előtérbe.¹⁹ Itt szintén kettős mérce érvényesült. Mivel a nő házasságtörésével saját családjának egysége ellen vétett, ezért őt nagyon szigorúan büntették. A férj házasságtörésével viszont egy másik, autonóm – rivális – férfi házasságát sértette meg, vele szemben elnézőbb a korabeli joggyakorlat.²⁰

A férfiak házasságon kívüli, prostituált nőkkel való kapcsolata (nyilvános házakba járás) fölött lényegében szemet hunytak; ám a parázna nőket életmódjuk miatt komolyan támadták. A Példabeszédek könyvének szövegei a fiatal férfiakat óva intik a feslett nőktől (Péld 5–7).

Ennek a témának fontos teológiai lecsapódása a prófétai hagyományban megjelenő házasságszimbolika, illetve ehhez kapcsolódóan a „pornografikus” szövegek, ahol sértő megfogalmazásban a női lét teljes devalválásával is találkozunk (Ez 16; 23; lásd TRIBLE 1984).

A nagycsaládon belül a házassági kapcsolatokat 3Móz 18 gondosan szabályozza. Izrael fiai nem követhetik a környező népek szexuális szokásait. Izrael közösségének ebben is – vallásgyakorlatához hasonlóan – egyértelműen különböznie kell a környezetétől, ahol a homoszexualitás, az incesztus, a szodómia és a transzvesztita életforma megengedett. JHVH szentsége szentséget, tisztaságot követel népétől. A nemi kérdések tehát végső soron erkölcsi és teológiai kérdésekként jelennek meg.

Az Ószövetségben ismert a házasság felbontásának lehetősége, bár vele szemben erős kritika is megfogalmazódik (Mal 2,13–16). A válás kérdéseiben alapos szabályozással van dolgunk (5Móz 24). Az asszony válást nem kezdeményezhetett; elbocsátása után válólevéllel bizonyíthatta, hogy immár szabad új házasságot kötnie (5Móz

¹⁹ A Tízparancsolatban az eredeti nyelven a „Ne törj házasságot” mondat szerepel, ám a legtöbb bibliafordításban ennek a rendelkezésnek a szexualitásra vonatkozóan egy általános kiterjesztése gyökerezett meg: „Ne paráználkodj!”

²⁰ Az ószövetségi rendelkezések értelmében a házasságtörés – ha az mindkét fél tudatos vétke – szigorú büntetést, gyakran megkövezést vont maga után (3Móz 20,10kk; 5Móz 22,22). Azonban János evangéliumának 8. fejezetében csak a házasságtörő asszony felelőssége vonásáról olvasunk. Hová tűnt a férfi, akivel együtt a bűnös asszony elkövette a házasságtörést?

22,13–19.28k). Megélhetését segítette a joggyakorlat alapján a hozomány, amelyet eredeti családjától kapott, illetve amelyet volt férje bocsátott rendelkezésére a jegyajándék összege szerint.

A válás indokai korról korra változtak, de megmaradt egy alapvető hozzáállás: ha a férfi a felesége valamilyen tulajdonságát kifogásolta, minden további nélkül elválhatott tőle.²¹ A nőkkel szembeni, férfaktól jövő nyers kritika a Példabeszédek könyvében például így jelenik meg: „*Jobb a tető sarkán lakni, mint zsémbes asszonnyal együtt a házban.*” (Péld 21,9)

Látjuk, hogy az Ószövetség világában a válás problémájának kezelése, de a családi életet érintő többi kérdés is a férfi–nő kapcsolatok alapvető hierarchizáltságára és szexualizáltságára mutat rá (AMMICHT QUINN 2016). Fontos, hogy mai bibliaolvasóként megkülönböztessük az ideológiákat az életet, az együttélést segítő útmutatásoktól. Közös feladatunk és felelőségünk kiállni a nemek természetes értéke és méltósága mellett. Ez minden esetben józan teológiai-antropológiai reflexiót vár el tőlünk.

Hivatkozott művek

AMMICHT QUINN, Regina 2016. Veszélyes gondolkodás – Gender és teológia. In: Jutta Hausmann – Verebics Petra – Szentiványi Ilona – Móritz Nikolett (szerk.): *Nemek között. Társadalmi nemek sokszínű vallási megközelítésben.* Luther Kiadó, Budapest. 11–23. o.

EXUM, J. Cheryl 1993. *Fragmented Women. Feminist (Sub)versions of Biblical Narratives.* JSOT Press, Sheffield. (JSOT Sup 163.)

MALINA, Bruce J. 2001. *The New Testament World. Insights from Cultural Anthropology.* Westminster John Knox Press, Louisville.

MALINA, Bruce J. – PILCH, John J. (szerk.) 2016. *Handbook of Biblical Social Values.* Cascade Books, Eugene.

MEYERS, Carol 1997. The Family in Early Israel. In: Leo G. Perdue et al. (szerk.): *Families in Ancient Israel.* Westminster John Knox Press, Louisville. 1–47. o.

RÓZSA Huba 2011. *Házasság és család a bibliai hagyományban.* Előadás. Szent István Társulat, Budapest. szit.katolikus.hu/feltoltes/Rozsa%20Huba%20eloadas.pdf. (Letöltés: 2018. november 9.)

THEISSEN, Gerd 2008. *Az őskereszténység élményvilága és magatartásformái.* Kálvin Kiadó, Budapest.

TRIBLE, Phyllis 1984. *Texts of Terror. Literary-Feminist Readings of Biblical Narratives.* Fortress Press, Philadelphia.

WOLFF, Hans W. 2003. *Az Ószövetség antropológiája.* Harmat, Budapest.

²¹ „*Ha valaki feleségül vesz egy lányt, és a férje lesz, de később nem találja kedvére valónak, mert valami ellenszenveset talál benne, akkor írjon válólevelet, adja azt az asszony kezébe, és úgy bocsássa el a házatól.*” (5Móz 24,1) A Talmud, a Tóra magyarázatainak a Kr. u. 3–6. században létrejött monumentális gyűjteménye négy „válóokot” említ (Gittin, 90,a): a feleség hűtlenségét, a meddőségét, azt, ha férje valami kivetnivalót talál természetében vagy viselkedésében, és ha odakozmálja az ételt.

Varga Gyöngyi 1994-ben végzett az Evangélikus Teológiai Akadémián, ezt követően Miskolcon, a Diósgyőr-Vasgyári Evangélikus Egyházközség segédlelkészeként kezdte lelkészi hivatását. 1995–1998 között a Tübingeni Egyetem teológiai karán folytatott posztgraduális tanulmányokat. 2003-ban szerzett doktori fokozatot az Evangélikus Hittudományi Egyetemen (EHE). 2016-ban habilitált a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen. 2017 őszétől az EHE Ószövetségi Tanszékét vezeti. Korábban több éven keresztül az EHE egyik egyetemi lelkészeként is szolgált, 2004–2012 között az MEE Lelkészakadémiájának egyik vezetője volt. A Magyarországi Teológusnők Ökumenikus Egyesületének alapító tagja.

